

Prof. zw. dr hab. Aleksander Smoliński
Instytut Historii i Archiwistyki
Wydziału Nauk Historycznych
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
w Toruniu

Toruń, 8 V 2020 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Piotra Uwijały zatytułowanej:

„Polska Wojskowa Misja Zakupów w Paryżu 1919–1921”,

Katowice 2020, ss. 505 – w tym materiał ilustracyjny. Promotor: dr hab. Sylwester Fertacz

Uwagi dotyczące tytułu oraz zakresu (celów) i koncepcji rozprawy

Recenzowana rozprawa jest próbą opracowania tematu słabo przebadanego i opisanego w dotychczasowej polskiej historiografii wojskowej. Istnieją bowiem jedynie drobne – przyczynkarskie – publikacje dotyczące tylko niektórych kwestii podjętych przez Autora recenzowanej tutaj rozprawy. Poza tym pewne rozproszone informacje na ten temat znaleźć można także w różnych opracowaniach dotyczących dziejów Wojska Polskiego z lat 1918–1921, głównie zaś jego broni głównych, mianowicie piechoty, kawalerii i artylerii, a także lotnictwa. Podobnie jest również w przypadku części publikacji z zakresu bronioznawstwa, traktujących o uzbrojeniu polskich sił zbrojnych w interesującym nas tutaj okresie. Znacząca część tych monografii oraz drobniejszych opracowań została wykorzystana przez Autora.

Ta niekorzystna z punktu widzenia potrzeb polskiej historiografii wojskowej sytuacja wymaga więc zmiany. Jednocześnie podjęciu problematyki działalności Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu oraz jej filii działających w innych krajach sprzyja również fakt polegający na tym, że od 2018 r. trwają – i będą trwać praktycznie aż do 2022 r. – obchody 100-lecia odzyskania niepodległości przez Polskę oraz jej zwycięstwa w „wojnach o niepodległość i granice”, przede wszystkim zaś w wojnie z Sowiecami z lat 1919–1921. Efektem tego jest znaczące poszerzenie dotychczasowego zasięgu tematycznego prac rodzimych historyków – przede wszystkim o kwestie społeczne – oraz zintensyfikowanie badań, głównie historyczno-wojskowych i historycznych, dotyczących tych niezwykle ważnych w dziejach państwa i narodu polskiego wydarzeń. Z tych też powodów wybór tematu uważam za trafny i bardzo istotny dla powstania pełniejszego obrazu przebiegu i różnorodnych skutków szeroko rozumianego procesu odzyskiwania niepodległości przez Polskę oraz odrodzenia, budowy i rozbudowy Wojska Polskiego w latach 1918–1921.

Podobnie za właściwe należy też uznać główne cele wyznaczone przez Autora rozprawy (vide: s. 1 i *passim*) mianowicie: powstanie, organizacja i działalność Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu oraz dokonywane przez nią w latach 1919–1921 zakupy materiałów wojskowych, a także organizacja ich transportu – zarówno koleją jak i drogą morską – do kraju. Tym samym ważnym i koniecznym do rzetelnego przebadania zadaniem było określenie, opisanie i ocena roli, jaką instytucja ta odegrała w procesie tworzenia i rozbudowy ówczesnych polskich sił zbrojnych oraz najpierw utrzymania, a następnie sukcesywnego powiększania ich zdolności bojowych. Tak wyznaczone zadania badawcze trzeba ocenić jako słuszne oraz, co jeszcze raz należy podkreślić, za niezwykle potrzebne.

Dobrze się stało, że Autor podjął się również trudu przedstawienia charakterystyki personelu – przede wszystkim wojskowego – Misji oraz jej filii, czyli Submisji (vide s. 404–460). W sferze jego zainteresowań, co oczywiste, znaleźli się także dwaj jej szefowie, mianowicie generałowie Jan Romer oraz Józef Pomiankowski, a także szef Submisji w Londynie ówczesny pułkownik Roman Żaba. Pewien niedosyt może budzić jedynie brak szczegółowych informacji o zasadach, które decydowały o doborze oficerów oraz funkcjonariuszy cywilnych przeznaczonych do obsady stanowisk w Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu. Recenzent rozumie jednak, że takich informacji brak w przeanalizowanych przez Autora źródłach archiwalnych.

Za wystarczające natomiast można uznać jego wyjaśnienia dotyczące przyczyn zmiany na stanowisku szefa Misji, która nastąpiła w końcu 1919 r. Zdaniem Piotra Uwijały znaczący wpływ w tym przypadku miało przekonanie Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, że po załatwieniu najpilniejszych zakupów generał Romer bardziej przyda się w kraju na froncie wojny polsko-sowieckiej, gdzie na wiosnę 1920 r. strona polska planowała działania rozstrzygające zwane później „wyprawą kijowską”.

Autor zajął się również odznaką pamiątkową – „Bene Merentibus” – przeznaczoną dla osób – zarówno wojskowych jak i cywilnych służących oraz zatrudnionych w Misji, a także dla cudzoziemców, którzy przyczynili się do pomyślnego wypełnienia nałożonych na nią zadań (vide s. 375–385). Podał również ustalony przez siebie wykaz osób, którym ją przyznano. Choć ten aspekt działalności tej instytucji miał charakter marginalny, to jednak jego obecność w rozprawie można uznać za w pełni uzasadnioną. Dobrze się też stało, że pokusił się o sporządzenie możliwie pełnej listy osób, którym ją nadano.

Kolejnym przebadanym przez Autora wątkiem jest kwestia rozpoznania potrzeb Wojska Polskiego z lat 1918–1921, w tym również lotnictwa, w zakresie różnorodnego uzbrojenia (głównie zaś broni strzeleckiej i sprzętu artyleryjskiego) oraz umundurowania,

oporządzenia, rzędów (dla jazdy i artylerii), uprzęży (dla artylerii konnej, polowej i ciężkiej) oraz sprzętu wojskowego, a także koni wierzchowych (dla jazdy i artylerii konnej), pociągowych (dla artylerii konnej, polowej i ciężkiej) oraz zaprzęgowych, czyli taborowych, a także samolotów bojowych i sprzętu balonowego. W tym celu, do czego przyjdzie jeszcze powrócić, należało przeprowadzić obszerniejszą kwerendę i szersze badania chociażby we wcześniejszej literaturze przedmiotu dotyczącej poszczególnych broni głównych – w tym lotnictwa. Sporo ważnych informacji na ten temat mogła dostarczyć także analiza opracowań dotyczących poszczególnych formacji Wojska Polskiego z lat „wojen o niepodległość i granice”, mianowicie pułków piechoty, jazdy oraz artylerii polowej (późniejszej lekkiej) oraz artylerii ciężkiej i konnej.

Poza tym mgr Piotr Uwijała pokusił się też o możliwie szerokie rozpoznanie konkretnych typów i wzorów broni oraz szeroko rozumianego sprzętu wojskowego, który w latach 1919–1921 trafił do Polski w efekcie działań Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu oraz jej filii. Jest to ważne choćby z tego powodu, że znaczna część sprowadzonego wówczas uzbrojenia funkcjonowała w Wojsku Polskim aż do wybuchu wojny z hitlerowskimi Niemcami, czyli do 1 września 1939 r. Tak było chociażby w przypadku 155 mm haubic Schneidera wz. 1917, które obok francuskich 105 mm armat polowych wz. 1913 i późniejszych wz. 1929 stanowiły podstawowe uzbrojenie najpierw pułków, a następnie dywizjonów artylerii ciężkiej. Nie inaczej było również ze słynnymi 75 mm armatami polowymi Schneidera wz. 1897.

Z powyższego widać więc, że plan badawczy nakreślony przez Autora jako konieczny do zrealizowania w ramach przedstawionej przez niego rozprawy należy uznać za prawidłowy.

Wstęp zawiera wszystkie części formalne powszechnie oczekiwane w historycznych pracach naukowych. Jak to już wspomniano Autor przedstawił cel i zakres tematyczny oraz chronologiczny swojej rozprawy, a także prawidłowo uzasadnił wagę podjętej przez siebie problematyki (vide s. 1). Po raz kolejny należy się więc z nim zgodzić, że praca taka jest niezwykle potrzebna.

Omówił także dotychczasową, dość skromną w tej kwestii, literaturę przedmiotu, a także szeroko przedstawił – i słusznie – wykorzystane źródła archiwalne – vide s. 2–4. Ich charakterystyka oraz ocena znajdzie się w dalszej części tej recenzji.

Podobnie potraktował wykorzystane przez siebie źródła publikowane i literaturę. W przypadku dotychczasowych osiągnięć polskiej historiografii wskazał na zaledwie pięć pozycji, z których dwie (przyczynki zamieszczone w czasopismach) dotyczą *stricte*

działalności Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu, a dwie kwestie fiskalnych Rzeczypospolitej Polskiej w okresie „wojen o niepodległość i granice.” Ostatnia z nich to praca o polskim lotnictwie i posiadanym przez niego wówczas sprzęcie, który w znaczącej części pochodził z zakupów za granicą.

Omawiając natomiast przebadaną w rozprawie literaturę mgr Piotr Uwijała informuje, że wykorzystał najważniejsze – podstawowe – pozycje monograficzne oraz przyczynki traktujące o powstaniu, organizacji i rozbudowie Wojska Polskiego w latach 1918–1921, a także odnoszące się również, w szerszym lub węższym stopniu, do zakupów uzbrojenia i materiałów wojskowych – vide s. 6. Wśród publikacji tego typu znalazły się także pozycje z zakresu szeroko rozumianego broniostwa, czy też zaopatrzenia – intendentury.

Uwagi dotyczące konstrukcji i treści rozprawy

Praca składa się ze wspomnianego wcześniej wstępu oraz z ośmiu rozdziałów, zakończenia, dziewięciu załączników, „dokumentacji fotograficznej”, a także z wykazu tabel i bibliografii. Otrzymała ona konstrukcję problemową z zachowaniem chronologii realnego pojawiania się opisywanych przez niego zjawisk. Taką metodę można uznać za odpowiednią i wystarczającą dla wyczerpującego przedstawienia podjętej przez Autora problematyki.

W rozdziale pierwszym („*Formowanie, rozwój i demobilizacja Wojska Polskiego w latach 1918–1921*”), który zdaniem Autora ma „charakter wprowadzający” (vide s. 6) przedstawił on przebieg formowania oraz rozwoju i demobilizacji Wojska Polskiego w latach 1918–1920–1921 i scharakteryzował „ogólne warunki”, w jakich się to odbywało, a także jego stan posiadania w zakresie „uzbrojenia i wyposażenia”.

Kolejny rozdział zatytułowany „*Powstanie, zadania i struktura organizacyjna Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu*” poświęcony został przyczynom powstania Misji w Paryżu oraz jej zadaniom i strukturze organizacyjnej, a także zmianom, które następowały w jej organizacji. Tutaj znalazły się również informacje o jej składzie personalnym.

W trzecim rozdziale („*Działalność Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu w 1919 roku*”) mgr Piotr Uwijała omówił działalność Misji w okresie od marca do końca grudnia 1919 r. Po raz kolejny zajął się on jej początkową organizacją oraz przebiegiem prac na terenie Francji i planem zakupów, a także rzeczywistymi zakupami materiałów wojennych od władz francuskich oraz ze składów demobilizacyjnych pozostałych w Europie po Armii Stanów Zjednoczonych. Poza tym w rozdziale tym zajął się on przyczyną zmiany szefa Misji, która nastąpiła w listopadzie 1919 r.

Czwarty rozdział zatytułowany „*Organizacja i wysyłka transportów z materiałem wojennym dla Wojska Polskiego przez Misję w 1919 roku*” traktuje o odbiorze od

zagranicznych kontrahentów oraz o organizacji i wysyłce do kraju – koleją – materiałów zakupionych przez Misję w 1919 r. Autor omówił tutaj również trudności, na które napotykała ona przy organizacji transportów kolejowych. Poza tym przedstawił też pewną liczbę danych na temat wielkości i asortymentu materiałów, które trafiły wówczas do Polski.

W rozdziale piątym („*Działalność Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu w latach 1920–1921*”) Autor „scharakteryzował” (vide s. 7) działalność Misji w okresie od stycznia 1920 do kwietnia 1921 r. Przedstawił też program zakupów na rok 1920 opracowany przez Ministerstwo Spraw Wojskowych. Poza tym omówił on również działalność Submisji Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu, które działały wówczas w Salonikach oraz w Londynie i w Nowym Jorku, a także dokonywane w tym czasie zakupy (również w Belgii) materiałów wojskowych, w tym materiału motoryzacyjnego oraz lotniczego i koni.

Natomiast kolejny – szósty rozdział („*Organizacja i wysyłka transportów z materiałem wojennym dla Wojska Polskiego przez Misję w latach 1920–1921*”) poświęcony został wyłącznie zagadnieniu transportu do kraju sprzętu i materiałów wojskowych zakupionych przez Misję w latach 1920–1921 we Francji oraz w Wielkiej Brytanii i USA. Autor omówił w nim utrudnienia, jakie – szczególnie wiosną i latem 1920 r – wyniknęły wskutek działalności międzynarodowego ruchu komunistycznego, który stanął wówczas po stronie sowieckiej Rosji i przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej i jej armii. Ponadto w rozdziale tym znalazły się też szczegółowe dane na temat ilości i rodzaju uzbrojenia oraz innego materiału wojennego dostarczonego do kraju w 1920 r.

Rozdział siódmy („*Redukcja personelu Misji i włączenie jej w strukturę Polskiej Misji Wojskowej we Francji*”). Poza tym w rozdziale tym mgr Piotr Uwijała omówił efekty prac Komisji Rewizyjnej, która na początku 1921 r. dokonała kontroli działalności i wydatków Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu.

W ostatnim – ósmym – rozdziale zatytułowanym: „*Rozmiar i znaczenie dostaw materiału wojennego zakupionego przez Polską Wojskową Misję Zakupów w Paryżu w latach 1919–1921 oraz jej rola w procesie formowania i zaopatrzenia Wojska Polskiego*” Autor zajął się kwestią szczegółowej oceny – i podsumowania – wielkości oraz rodzaju i charakteru różnorodnego materiału wojennego pozyskanego dla polskich sił zbrojnych wskutek działalności Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu – oraz jej filii – w latach 1919–1921. Tym samym podjął się on również zadania oceny roli, jaką odegrała ona w tym czasie w procesie rozbudowy Wojska Polskiego.

W wyniku opisaney powyżej konstrukcji rozprawa posiada kilka wyraźnych warstw problemowych. Pierwszą tworzy opis przyczyn powstania oraz organizacji, w tym także

personelu, Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu. Druga to kwestia potrzeb Wojska Polskiego w zakresie uzbrojenia, amunicji, umundurowania i oporządzenia oraz innych materiałów wojennych niezbędnych w procesie jego formowania i rozwoju oraz udziału w latach 1918–1921 w „walkach o niepodległość i granice”. Trzecia warstwa to problem kosztów oraz wielkości i asortymentu dostaw materiału wojennego zakupionego za granicą w latach 1919–1921. W końcu niejako czwartą warstwę problemową stanowi zagadnienie sposobów i dróg transportu tych materiałów do Polski, przede wszystkim zaś w okresie od wiosny 1919 r. do jesieni 1920 r. W końcu nie mniej ważnym problemem jest próba oceny znaczenia zakupów poczynionych wówczas przez Polską Wojskową Misję Zakupów w Paryżu oraz podległe jej Submisje dla polskiego wysiłku wojennego z lat 1919–1920. Jak to już wspomniano tak postawione wyzwania badawcze należy uznać za bardzo ciekawe i ważne, a także za bardzo potrzebne.

Przestawiony powyżej kształt rozprawy można uznać za dostatecznie przejrzysty i jednocześnie za optymalny. Dobrze się też stało, że mgr Piotr Uwijała nie uległ zbyt sugestii, którą tworzył układ treści analizowanych przez niego materiałów archiwalnych. Powinny one bowiem stanowić jedynie podstawę dla jego własnych przemyśleń i stanowić punkt wyjścia do opracowania koncepcji pracy, w tym również jej konstrukcji. Tak też stało się w przypadku analizowanej tutaj i ocenianej rozprawy.

Jedną z dwóch wątpliwości – zdaniem recenzenta – może budzić jednak zawartość rozdziału II, gdzie – jego skromnym zdaniem – kwestie dotyczące „Miejsca urzędowania Misji na terenie Paryża” powinny znaleźć się po „Strukturze organizacyjnej Misji oraz ogólnych kosztach jej utrzymania”. Ten drugi kompleks zagadnień wydaje się bowiem znacznie ważniejszym. Poza tym, jak to się dzieje w przypadku każdego urzędu, jego struktura organizacyjna ustalona jest zanim zostanie on zainstalowany w konkretnym miejscu.

Poza tym dział bibliografii (vide s. 504) zatytułowany: „Regulaminy i instrukcje” powinien znaleźć się zaraz po dziale „Dokumenty publikowane”, gdyż zawiera wykaz bardzo ważnych źródeł, które dla całości rozprawy są znacznie istotniejsze niż „Opracowania”.

Ocena bazy źródłowej i stopnia wykorzystania dotychczasowych ustaleń historiografii polskiej oraz obcej

Swoją kwerendą mgr Piotr Uwijała objął trzy niezwykle istotne archiwa, mianowicie Centralne Archiwum Wojskowe oraz Archiwum Akt Nowych w Warszawie, a także dokumenty ze zbiorów Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce dostępne obecnie online. Z zasobu pierwszego z wymienionych tutaj archiwów analizie poddał dokumenty 30 zespołów, z których za najważniejsze należy uznać następujące zespoły: Polska Wojskowa Misja

Zakupów w Paryżu, Oddział IV Zaopatrzenia i Komunikacji Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych 1920–1921 oraz Kontrola Transportów Zagranicznych Ministerstwa Spraw Wojskowych. Bardzo pożyteczna dla rozprawy okazała się także kwerenda przeprowadzona w aktach Generalnego Inspektoratu Piechoty, Generalnego Inspektoratu Jazdy i Generalnego Inspektoratu Artylerii, a także Departamentu IV Koni Ministerstwa Spraw Wojskowych, Departamentu III Artylerii i Uzbrojenia Ministerstwa Spraw Wojskowych, Dowództwa Lotnictwa Ministerstwa Spraw Wojskowych. Ich analiza pozwoliła na precyzyjne określenie potrzeb Wojska Polskiego w zakresie szeroko rozumianego zaopatrzenia podczas jego tworzenia oraz w okresie „wojen o niepodległość i granice”, a tym samym na pełniejszą ocenę znaczenia zakupów dokonywanych przez Polską Wojskową Misję Zakupów w Paryżu oraz przez jej filie.

Być może też, że pewnych wartościowych informacji w tych kwestiach mogłaby dostarczyć także kwerenda w aktach Departamentu I Broni Głównych i Wojsk Taborowych Ministerstwa Spraw Wojskowych, Departamentu Piechoty Ministerstwa Spraw Wojskowych, oraz Departamentu Uzbrojenia Ministerstwa Spraw Wojskowych i Inspektoratu Wojsk Samochodowych. Trudno jednak stwierdzić, czy – i ewentualnie w jakim zakresie – zawarte tam dane mogłyby zmienić ustalenia oraz wynikające z nich wnioski poczynione przez mgr. Piotra Uwijałę.

Z zasobu kolejnego z warszawskich archiwów Autor przejrzał 6 zespołów archiwalnych, z których za najistotniejsze trzeba uznać zespoły Polska Misja Zakupów w Paryżu. Kwerenda wykonana w pozostałych aktach miała charakter uzupełniający, choć i tam udało się mu znaleźć szereg ważnych i cennych dla pracy informacji.

Z racji sposobu przeprowadzenia badań w zasobie Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce kwerenda ta miała jedynie charakter dopełniający.

Tak więc zasadnicze dla realizacji tego tematu źródła archiwalne, co nie jest niczym zaskakującym, odnalazł Autor w Centralnym Archiwum Wojskowym. Tym samym praca oparta została wyłącznie na materiale źródłowym polskiej proweniencji.

Pewne wątpliwości może budzić okoliczność polegająca na tym, iż przy tak sformułowanym temacie i określonych celach badawczych mgr Piotr Uwijała nie próbował wykonać żadnej kwerendy w archiwach francuskich, przede wszystkim zaś w paryskim Archives du Ministère des Affaires Etrangères oraz w Service Historique de l'Armée de Terre w Vincennes. Jednak z racji trybu i sposobu przygotowywania przez niego rozprawy doktorskiej należy zauważyć, że nie miał on żadnych realnych możliwości przeprowadzenia tam choćby wstępnej kwerendy archiwalnej. Skutkiem tego jest natomiast sytuacja polegająca

na tym, że nadal nie wiemy co na temat działalności Misji można znaleźć w aktach proweniencji francuskiej. Tymczasem – być może – przy chociażby podstawowej – kwerendzie dałoby się w pełniejszy sposób odpowiedzieć na pytanie o motywy – nie tylko polityczne, które kierowały cywilnymi i wojskowymi władzami francuskimi, gdy wydawały polskim oficerom zgodę na zakup broni oraz innego sprzętu oraz, gdy godziły się na udzielenie Polsce sporego kredytu. Być może też moglibyśmy dowiedzieć się czegoś więcej na temat, jaki dokładnie materiał wojskowy i dlaczego taki, a nie inny Francuzi oferowali wówczas do sprzedaży. W najgorszym zaś wypadku mielibyśmy jakąś wiedzę na temat tego, co w przyszłości będzie można znaleźć w aktach proweniencji francuskiej – pozostałych zarówno po instytucjach wojskowych, jak i ówczesnych władzach politycznych Republiki.

Te ostatnie uwagi – z racji wcześniej sygnalizowanego stanu badań – nie mogą zmienić opinii recenzenta, że nawet w takiej wersji oceniana tutaj rozprawa mgr. Piotra Uwijały może wnieść do dotychczasowego dorobku polskiej historiografii cały szereg wcześniej nieznanymi, a niezwykle istotnych ustaleń badawczych.

Natomiast za wystarczającą można uznać liczbę wykorzystanych przez Autora źródeł drukowanych. Podobnie jest też w przypadku źródeł innego typu, choć liczbę wykorzystanych przez niego listów oraz wspomnień i pamiętników można by rozszerzyć także o inne ważne pozycje drukowane¹. W licznych publikacjach tego typu można znaleźć bowiem szereg informacji o rzeczywistym stanie uzbrojenia, umundurowania i zaopatrzenia – niekiedy wręcz tragicznym – Wojska Polskiego w latach 1918–1921, co mogło by pozwolić dokładniej i bardziej obrazowo ocenić potrzeby i asortyment zakupów dokonywanych za granicą przez Polską Wojskową Misję Zakupów w Paryżu oraz jej ówczesne filie. Zauważyć jednak należy, że ich analiza nie mogłaby w zasadniczy sposób zmienić poprawnego obrazu dotyczącego tych kwestii, jaki w oparciu i inne źródła tego typu oraz o odpowiednią literaturę przedmiotu zaprezentowany został w recenzowanej tutaj rozprawie.

¹ Vide choćby: J. Haller, *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londyn 1964, ss. 435; J. Błoński, *Pamiętnik 1891–1939*, Kraków 1981, ss. 294; *Józef Piłsudski o państwie i armii. Tom 1. Wybór pism*. Wybrał i opracował J. Borkowski, Warszawa 1985, ss. 343; S. Rostworowski, *Listy z wojny polsko-bolszewickiej 1918–1920*. Wybór i opracowanie tekstów S. J. Rostworowski, Warszawa 1995, ss. 355; S. J. Rostworowski, *Listy z wojny polsko-bolszewickiej 1918–1920. Z frontu litewsko-białoruskiego oficera sztabowego gen. Szeptyckiego i Sikorskiego do świeżo poślubionej żony. Relacje przeplatane listami ze zdobycia Lidy, Wilna, bojów w obronie Brześcia Litewskiego, opinie o dowódcach i podkomendnych*, Warszawa-Kraków 2015, ss. 489; S. Kopański, *Moja służba w Wojsku Polskim 1917–1939*, Londyn 1965, ss. 320; S. Maczek, *Od podwoły do czołga. Wspomnienia wojenne 1918–1945*, Londyn 1984, ss. 304; J. Kasztelowicz, *Cztery wojny. Pamiętnik*. Wstęp i opracowanie Wojciech Markert, Pruszków 2003, ss. 152; A. Kunachowicz, *Trzy wojny w siodle. Wspomnienia z lat 1914–1939 legionisty, rotmistrza szwoleżerów, dowódcy 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich i 20 Pułku Ułanów Króla Jana III Sobieskiego*, Warszawa 2011, ss. 209; M. Lepecki, *W blaskach wojny. Wspomnienia z wojny polsko-bolszewickiej*, Łomianki 2017, ss. 216.

Za wystarczającą dla potrzeb recenzowanej tutaj rozprawy należy uznać wcale pokaźną liczbę pozycji bibliograficznych, mianowicie fachowej literatury przedmiotu – zarówno monografii jak i różnorodnych przyczynków dotyczących dziejów Wojska Polskiego oraz polskich „wojen o niepodległość i granice” z lat 1918–1920–1921. Autor wykorzystał niemal wszystkie najważniejsze – polskojęzyczne – publikacje tego typu. Zawsze jednak znaleźć można jakąś wartościową, a pominiętą pozycję. Tak jest również w przypadku rozprawy mgr. Piotra Uwijały. Jako jeden z takich przykładów można by wskazać tutaj chociażby najnowsze publikacje autorstwa prof. Michała Baczkowskiego dotyczące liczby Polaków, którzy podczas Wielkiej Wojny przewinęli się przez szeregi Cesarsko-Królewskiej Armii Austro-Węgierskiej – vide s. 10².

Ponadto w przypadku licznych i niekiedy stosunkowo obszernych biogramów oficerów Misji, które stanowią treść załącznika Nr 9 (vide: s. 404–460) można było wykorzystać również „Spisy oficerów” i „Roczniki oficerskie”, które ukazywały się od 1921 r. W przypadku niektórych postaci ich analiza pozwoliłaby uściślić przebieg i miejsce ich służby wojskowej po 1921 r. Jednak również w tym przypadku poszerzenie liczby wykorzystanych przez mgr. Piotra Uwijałę opracowań³ nie zmieniłoby ogólnej wymowy jego rozprawy oraz sformułowanych przez niego poprawnych wniosków i hipotez badawczych. Trudno więc czynić z tego zarzut szczególnej wagi.

Kończąc ocenę przedstawionej powyżej podstawy źródłowej rozprawy mgr. Piotra Uwijały należy stwierdzić, że jest ona wystarczająca, co umożliwiło mu prawidłowy opis i interpretację całego szeregu przytoczonych przez niego faktów⁴.

Ocena warsztatu badawczego mgr. Piotra Uwijały i strony edytorskiej maszynopisu jego rozprawy

Podejmując ten wątek recenzji, należy wspomnieć o pewnych mankamentach rozprawy mgr. Piotra Uwijały. Pierwszym z nich – jak się wydaje najważniejszym – są kwestie terminologiczne, głównie zaś te, które dotyczą terminów z zakresu szeroko rozumianej historii wojskowej i nauk pomocniczych historii wojskowej.

² M. Baczkowski, *Ilu Polaków walczyło w armii austro-węgierskiej podczas I wojny światowej?*, [w:] *Mało znana Wielka Wojna. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*. Praca zbior. pod red. A. Smolińskiego, Oświęcim 2014, s. 61–84; idem, *Polacy w armii austro-węgierskiej podczas I wojny światowej*, [w:] *Jak Polacy przeżywali wojny światowe?* Praca zbior. pod red. T. Schramma, P. Skubisza, Szczecin 2016, s. 31–43

³ Vide także: J. Smoliński, *Polsko-amerykańskie stosunki wojskowe 1776–1945*, Warszawa 2004, ss. 416.

⁴ Należy tutaj wspomnieć jeszcze o pewnej ewidentnej pomyłce. Otóż na s. 50 (przypis 218) i s. 501 cytowany jest „R. Szczubański”. Tymczasem w rzeczywistości mowa tutaj o znanym skądinąd autorze Rajmundzie Szubańskim.

Tak jest chociażby w przypadku stosowanego niekiedy przez niego nazewnictwa. Np. na s. 109 (tabela) mowa jest – za wykorzystanym przez Autora źródłem – o „Plecakach wraz z ramką”. Tymczasem w rzeczywistości – zgodnie z terminologią stosowaną w polskiej kostiumologii wojskowej – mowa jest tutaj raczej o tornistrach, a nie o plecakach. Podobnie jest też w dalszych partiach recenzowanej tutaj rozprawy⁵. Jeżeli zaś nie możemy mieć dostatecznej pewności co do rzeczywistego charakteru tych przedmiotów, to albo należałoby to wyjaśnić potencjalnemu czytelnikowi, albo też w jakiś sposób zaznaczyć, że taka terminologia występuje w znanych Autorowi źródłach archiwalnych.

Kolejnym trudnym do jednoznacznej kwalifikacji jest termin „kuchnie przewozowe” (vide s. 22), który pojawił się obok ogólnie zrozumiałego pojęcia „kuchnie polowe”. Czyżby była tutaj mowa o jakiejś półstacjonarnej ich formie, jak to miało miejsce w przypadku piekarni polowych?

Podobne wątpliwości może budzić powtórzone przez Autora, za językiem źródła, określenie „kołdry pod siodła” (vide: s. 188 – tabela nr 16 oraz s. 208 – tabela nr 20). W rzeczywistości mowa tutaj bowiem o derkach końskich używanych jako podkład pod siodła wierzchowe.

W sporządzonych przez mgr. Piotra Uwijałę tabelach pojawia się też termin „Komplety rządów końskich z siodłami” (vide s. 139 – tabela 10 oraz s. 353 – tabela 44). Tymczasem zgodnie z terminologią przyjętą w polskiej historii wojskowej oraz w bronioznawstwie pod pojęciem rząd koński należy rozumieć: „komplet oporządzenia do jazdy wierzchem [...]” składający się z: „uzdy, siodła wraz ze strzemionami, podpiersia i podogonia [...]”⁶. Nie trzeba więc, pomimo zapisów źródłowych, dodawać „z siodłami”.

Innym przykładem nieścisłości tego typu jest termin „kołdry żołnierskie” (vide s. 208 – tabela 20) zamiast koce żołnierskie.

Przykłady te stanowią doskonały dowód, że należy uważać na język źródeł, szczególnie tych, które powstały w początkowym okresie funkcjonowania Wojska Polskiego, a więc w czasie gdy na powrót kształtowała się rodzima – polska – terminologia wojskowa.

Innym trudnym do zaakceptowania pojęciem zastosowanym przez mgr. Piotra Uwijałę jest określanie sprzętu artyleryjskiego kalibru 37 bądź 47 mm mianem „armatki” (vide s. 353

⁵ Vide także: s. 133 (tabela nr 9), s. 252 (tabela nr 24).

⁶ Vide chociażby: M. Gradowski, Z. Żygulski jun., *Słownik uzbrojenia historycznego*, Warszawa 2010, s. 154.

– tabela 44). Pomimo swego dość miernego kalibru przed 1939 r. w Wojsku Polskim były to jednak armaty lub też działa⁷.

Ewidentną pomyłką jest informacja zawarta na s. 337 (przypis 937) o tym jakoby Gabriel Borowski oraz inni współcześni mu warszawscy szabelnicy byli „płatnerzami”⁸. Płatnerz bowiem to rzemieślnik, który zajmował się produkcją uzbrojenia ochronnego, a nie długiej broni białej⁹. Zresztą w przypadku firmy „Dąb i Ciężar” można mieć wątpliwości nawet co do tego, czy rzeczywiście byli to producenci.

Podobnie jest też w przypadku informacji, która znalazła się na s. 303, z jakiej wynika, że Belgia to kraj skandynawski.

Inną zresztą ważniejszą kwestią jest też twierdzenie jakoby sojusz z Francją wymagał wystawienia przez Polskę dziewięciu brygad jazdy. W rzeczywistości bowiem, to właśnie ten układ oraz inne czynniki spowodowały, że pierwotną liczbę wielkich jednostek jazdy w Wojsku Polskim podwyższono z dziewięciu do dziesięciu¹⁰.

Kolejną pomyłką tego typu jest też ocena stanu Wojska Polskiego na dzień 1 września 1920 r. walczącego na froncie polsko-sowieckim. Otóż podana przez mgr. Piotra Uwijałę liczba 3774 oficerów i 159.056 szeregowych (vide: s. 30) „walczących bezpośrednio na froncie” obrazuje jedynie stan sił tzw. „stanu bojowego” oddziałów walczących wówczas na froncie, a więc – najogólniej rzecz biorąc – jedynie tych oficerów i żołnierzy, którzy mogli brać udział w bezpośredniej walce „z bronią w ręku”. Do grupy tej nie zaliczano, np. wówczas – co może budzić dzisiaj zdziwienie – chociażby obsług ciężkich karabinów maszynowych oraz innej broni zespołowej¹¹.

Błędna jest także nazwa „5 Dowództwo Okręgu Korpusu w Krakowie” (vide s. 460), gdyż w rzeczywistości, od 1921 r., było to „Dowództwo Okręgu Korpusu Nr V Kraków”¹².

Podobnie jest też w przypadku zastosowanego przez mgr. Piotra Uwijałę terminu „historia wojskowości” (vide s. 359). W rzeczywistości bowiem, zgodnie z klasycznym

⁷ Vide choćby: *37 mm a. wz. 36*. Opracował kpt. Papierski Jan, Szkoła Uzbrojenia, Warszawa 1938; *Instrukcja o broni piechoty. Część V. 37 mm Armata wz. 36*, Ministerstwo Spraw Wojskowych, Warszawa 1938, a także: W. Słupczyński, P. Słupczyński, *Armata przeciwpancerna 37 mm wz. 36*, Siedlce 2009.

⁸ Vide choćby: L. Zachuta, *Polska biała broń i jej producenci. Tom II/1. Firmy warszawskie*, Oświęcim 2016, ss. 388; idem, *Polska biała broń i jej producenci. Tom II/2. Firmy warszawskie*, Oświęcim 2017, ss. 111.

⁹ Poza częścią wcześniej cytowanej literatury vide także: A. Swaryczewski, *Płatnerze krakowscy*, Warszawa–Kraków 1987, ss. 218.

¹⁰ Szerzej vide chociażby: A. Smoliński, *Organizacja kawalerii samodzielnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1921–1929*, „Klio”. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym, (Toruń) 2001, Nr 1, s. 62–63.

¹¹ Szerzej o tych skomplikowanych i niełatwych do właściwej interpretacji kwestiach vide choćby: Z. G. Kowalski, *Szablą i piórem. Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920 na łamach polskich fachowych periodyków wojskowych z lat 1919–1939*, Toruń 2001.

¹² Vide chociażby: M. Cieplewicz, *Wojsko Polskie w latach 1921–1926. Organizacja, wyposażenie, wyszkolenie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998.

podziałem zastosowanym niegdyś przez Mariana Kukiela, jest ona jedynie częścią „historii wojskowej”, które dotyczy właśnie recenzowana tutaj rozprawa.

Nie zawsze też Autor jest dostatecznie precyzyjny, co powoduje, że w jego rozprawie zdarzają się również inne, mniej lub bardziej istotne, nieścisłości. Na s. 92 mowa jest o planach wymiany w końcu 1919 r. przestarzałych dział 90 mm wz. 1893, i innych, na 75 mm włoskie armaty polowe wz. 1906 i wz. 1911 „w dwóch bateriach dywizjonu artylerii konnej”. Tymczasem w rzeczywistości armaty tego typu miały trafić do 1 Baterii 4 Dywizjonu Artylerii Konnej oraz do 1 i 2 Baterii Wielkopolskiego Dywizjonu Artylerii Konnej.

W innym zaś miejscu (vide s. 99) mowa jest o szwadronach zapasowych „ułanów i dragonów” funkcjonujących w 1919 r., podczas gdy od wczesnej wiosny tego roku istniały także szwadrony zapasowe dwóch pułków szwoleżerów, mianowicie 1 Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego oraz 2 Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich.

Pomimo tych zastrzeżeń i szczegółowych uwag można uznać, że warsztat badawczy mgr. Piotra Uwijały jest wystarczający, co spowodowało, że był on w stanie przeprowadzić rzetelne badania i analizy zarówno w materiałach źródłowych jak i w odpowiedniej literaturze przedmiotu. Ponadto na ich podstawie przygotował obszerną i jednocześnie wartościową rozprawę, w której zawarł nie tylko cały szereg ważnych faktów, ale także wysnuł wiele istotnych i trafnych wniosków, a także postawił cały szereg ciekawych hipotez badawczych. Tym samym zgromadzony przez niego materiał oraz ustalenia mogą być przydatne dla badań prowadzonych w tych kwestiach przez kolejnych historyków. Jest to efekt umiejętnego i krytycznego wykorzystania licznych źródeł oraz stosunkowo obszernej literatury przedmiotu. Innymi słowy w całej rozprawie widoczne są efekty zarówno pracy heurystycznej, jak i skutki działań i umiejętności w zakresie hermeneutyki, co umożliwiło Autorowi wyciągnięcie należytych i prawidłowych wniosków z przebadanego przez niego materiału źródłowego oraz literatury przedmiotu. Poza tym potrafił on również dokonać prawidłowego podsumowania zgromadzonego i przebadanego przez niego zasobu faktów. Świadczą o tym chociażby liczne i dobrze sporządzone zestawienia tabelaryczne oraz prawidłowo przygotowane zakończenie rozprawy, w którym poza podsumowaniem treści przedstawionych w jej zasadniczej części znalazły się też własne wnioski Autora.

Tak więc, pomimo wskazanych powyżej pewnych wątpliwości i zastrzeżeń, jest to rozprawa będąca dziełem samodzielnego oraz sprawnego i odpowiednio ukształtowanego badacza o wystarczająco ugruntowanym warsztacie naukowym.

Jej zaletą jest też to, że napisana została dobrą polszczyzną i w sposób wystarczająco komunikatywny.

Podsumowanie

Wszystko co powyżej napisano oznacza, że recenzowana tutaj rozprawa do istniejącego dotychczas stanu wiedzy na temat organizacji oraz efektów działalności Polskiej Wojskowej Misji Zakupów w Paryżu wnosi cały szereg nowych i jednocześnie ważnych ustaleń badawczych. Jej najważniejszą wartością jest natomiast wyszukanie i wprowadzenie do obiegu naukowego nowych, wcześniej niepublikowanych lub też wykorzystywanych wyłącznie w pracach popularnonaukowych, faktów dotyczących głównie wielkości zakupów różnych materiałów wojskowych oraz metod i dróg ich transportu do kraju. Nie brak w niej także oryginalnych przemyśleń Autora wynikających z przebadanego przez niego – przede wszystkim archiwalnego – materiału badawczego. Tym samym jest to oryginalne i wartościowe osiągnięcie Autora, w pełni spełniające warunki stawiane pracom naukowym.

Mogę więc stwierdzić, że rozprawa mgr. Piotra Uwijały zatytułowana „**Polska Wojskowa Misja Zakupów w Paryżu 1919–1921**” w mojej ocenie w pełni spełnia kryteria dysertacji doktorskiej w myśl wymogów zawartych w art. 13. 1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (ze zmianami wprowadzonymi w 2016 r.). Stanowi bowiem oryginalne rozwiązanie tego problemu badawczego oraz jest dowodem na posiadanie przez jej Autora zarówno wiedzy teoretycznej jak i umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej w zakresie historii. Wnoszę więc o dopuszczenie mgr. Piotra Uwijały do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.

prof. zw. dr hab. Aleksander Smoliński